

V. Shevchuk thinks, that Taras Shevchenko's poetry deals with the highest theme in the creation of a universal picture of the world: God and person, while God is a generalized concept and father of people.

In conclusion, the literary achievements of the Baroque epoch have become one of the sources of Taras Shevchenko's creativity, influenced the formation of his outlook, and also found its own interpretation in the poet's heritage.

Keywords: Taras Shevchenko, V. Shevchuk, scientific interpretation, baroque motive, symbolism, allegory, Baroque historiography, biblical motives.

УДК 821.161.2-82:176

Ю. І. Соколюк, мол. наук. співроб.,
Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Київ
lialka_red@ukr.net

АРХІВНІ ДОКУМЕНТИ ПРО БАТЬКІВЩИНУ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Проаналізовано архівні документи про батьківщину Тараса Шевченка, що має посприяти поглибленню уявлення про локації, які були важливими для творчого становлення Тараса Шевченка. Приділено увагу документам, що досі невідомі широкому загалу.

Ключові слова: архівні матеріали, метрична книга, консисторійні документи, поетична біографія Шевченка.

З кожним роком широкому загалу стає доступною більше інформації щодо батьківщини Тараса Шевченка. Видаються забуті протягом десятків років книжки, відкриваються архівні документи. Однією з таких праць є дослідження священника Лаврентія Похилевича, створене ним на основі вивчення консисторійних документів. Книжка отримала Малу Уварівську премію 1865 р. За радянських часів була незаслужено відкинута з наукового обігу.

Вивченням біографії Тараса Шевченка займалися багато знаних науковців: О. Кониський, О. Лазаревський, М. Чалий, П. Зайцев, В. Смілянська, В. Бородін, П. Жур та багато інших. Дослідники якнайкраще відтворили життєвий шлях Т. Шевченка, використовуючи спогади сучасників поета, історичні джерела тощо. Тож основним своїм завданням

ставимо розширення відомостей про рідні села Тараса Шевченка за допомогою архівних джерел.

Кирилівка (Керелівка) – село Звенигородського повіту Київської губернії. Нині має назву с. Шевченкове Звенигородського району Черкаської області. Село розташоване в мальовничій місцевості українського лісостепу. Ці землі перетинають маленькі річки, на схилах пагорбів – вікові ліси, зелені долини, байраки. Височать могили (кургани), повз які ще на початку ХІХ ст. проходив чумацький шлях до Одеси й Криму.

За переказами, у другій половині ХVІ – початку ХVІІ ст. у цій місцевості оселився кошовий отаман Керело. До отамана згодом приєдналися козаки, таким чином з козацьких зимівників утворилося село Кирилівка.

Перша архівна згадка про батьківщину Тараса Шевченка міститься на знаменитій карті України, складеній французьким військовим інженером Г. де Бопланом 1618 р. Місцина мала назву "Керелув ляс" [Історія міст і сіл УРСР, 1972, с. 238].

За даними, зібраними родичами Т. Шевченка Д. Красицьким і Л. Красицькою, Кирилівка до кінця ХVІІ ст. належала князеві Любомирському. На початку ХVІІІ ст. Кирилівка і Моринці стали власністю магнатів Яблоновських [Історія міст і сіл УРСР, 1972, с. 239].

У Лаврентія Похилевича читаємо: "Кириловка – село у 2 верстах від Пединівки й у 6 верстах від містечка Вільшана. Власність ротмістра Валеріана Еразмовича Фліорковського (лат. віросповідання) за покупкою від Енгельгардта. 1741 р. Кирилівка належала до Лісянського ключа і нараховувала 130 дворів і 900 душ чоловічої і жіночої статі. Землі в іменні 5560 десятин, частка у селянському землеволодінні – 1600 десятин, інше разом зі стройовим лісом належить поміщику. Жителів жіночої і чоловічої статі було 2180 осіб. У присілках Боровиках, Кононові та Димкові 437 осіб.

У Кирилівці знаходиться винокурений завод, силою у 250 пудів добового виробітку, з кам'яним підвалом і воловнею. Будинок власника був дерев'яний з великим садком.

Приходська церква дерев'яна Богословська, побудована 1792 р., належить до 3 класу. У попередніх записах 1741 р. вказувалося, що існувала і старіша церква на місці сучасної, але час побудування її невідомий. Відомо, що 1741 р. священником у Кирилівці був Даниїл Пахомієвич, висвячений 15 липня 1722 р. у Переяславлі" [Похилевич, 1864, с. 401].

За ревізською казкою (переписом кріпаків), Г. Шевченко та його сини Микита та Тарас записані в Кирилівці у дворі діда Івана Андрійовича Шевченка (Шевця).

Важливу інформацію про Шевченка і перебування його в Кирилівці та Моринцях зібрано у книжці Жура "Літо перше: З хроніки життя і творчості Тараса Шевченка".

Надзвичайно значущими для Шевченка у дитинстві були оповідання старого діда Івана про так звану "Коліївщину", криваве повстання селян-кріпаків проти польських магнатів 1768 р. П. Жур писав, що Іван Андрійович Шевченко був "майже столітній" [Жур, 1979, с. 72].

"Ветхий деньми", дід Іван був сильний фізично. Коли Тарасові минуло 6 років, дід утретє оженився, у віці 80 років. Мешкав дід у садибі сина Павла.

Провідні науковці відділу шевченкознавства у монографії, виданій 1984 р. висловили припущення, що: "За уточненими даними, дід Іван народився 1761 р., отже, гайдамаком він не міг бути, але ще семилітньою дитиною міг багато чути про антипоміщицький рух" [Шевченко, 1984, с. 20]. Проте сучасне шевченкознавство не поділяє цієї думки.

"Я ж рідний внук одного з гайдамаків", – говорив Т. Шевченко своєму другові Бр. Залеському [Листочки до вінка на могилу Шевченка..., 1890, с. 45].

Про надзвичайно цікаві дідові оповідання Шевченко згадав пізніше в епілозі до поеми "Гайдамаки":

Бувало, в неділю, закривши Минею
По чарці з сусідом випивши тієї,
Батько діда просить, щоб той розказав
Про Коліївщину, як колись бувало,
Як Залізник, Гонта ляхів покарав.
Столітнії очі, як зорі, сіяли...

І мені, малому, не раз довелось
За титаря плакати. І ніхто не бачив,
Що мала дитина у куточку плаче...

[Жур, 2003, с. 22–23]

Дослідниця Г. Карпінчук з'ясувала з метричних книг точну дату смерті діда Т. Шевченка – 1846 р. Тож можна стверджувати, що біографи не помиляються, вважаючи діда Івана учасником селянського повстання.

У середині XIX ст. Кирилівка належала до так званого вільшанського ключа (групи маєтків) В. Енгельгардта. Коли 24 травня 1828 р. В. Енгельгардт помер, його великі латифундії були розподілені між спадкоємцями. Він мав 5 позашлюбних дітей від польської княжни. Законна дружина не давала йому розлучення, тому власних дітей він мав усиновлювати.

Кирилівка, Моринці разом із іншими селами Звенигородщини дісталися в спадщину його позашлюбному синові П. Енгельгардту, поручику гвардії, ад'ютантові віленського військового губернатора О. Римського-Корсакова.

Нами віднайдений цікавий історичний документ, котрий дає інформацію про статки Павла Васильовича Енгельгардта [ДАКО, с. 4]. Це звіт Київського губернського інвентарного комітету, складений Звенигородським предводителем дворянства "О доставлені инвентарей помещичьих имений. Список населенных пунктов Звенигородского уезда с данными о населении, владельцах имения и количестве крестьянских дворов за 1845 рік".

Розписки про інвентарізацію своїх маєтків мали складати усі власники, в чому і засвідчували правильність поданих даних своїми підписами. Предводитель дворянства Звенигородського повіту Михайло Протопопов мав зібрати звіти і представити їх губернатору.

За цим документом, отставному гвардії полковнику Павлові Енгельгардту належали села: Будищі (320 селян), Туровка (510 селян), Кирилівка (1014 селян), хутори Кунников і Боровки, Верещаки (151 селян), Майдановка (271), Моринці (811), Пединовка (616), Сегодинці (246). Загальна кількість облікованих кріпаків, за яких пан мав платити податок державі, становила 3947 осіб і не включала слуг при панському домі [ДАКО, с. 4].

Управителем сіл вільшанського ключа був Д. Дмитренко, штабротмістр у відставці, а його помічником по кирилівському маєтку – Я. Димовський.

За спогадами племінників Шевченка (по Микиті) Петра й Прокопа, Тарас потрапив на службу спочатку до Димовського. Прокіп навіть вважав, що саме дід Іван просив узяти хлопця до панського двору. Справді, якийсь час він був за слугу в неодруженого Димовського і дістав від нього "перші початки елементарної науки". За всіма спогадами Ян Димовський був доброю людиною. Нічого собі не надбав, помер у богадільні при Лисянському костьолі [Талько-Гринцевич, 1889, с. 758–763].

Неодноразово обійшов Тарас ту місцевість, де діяли учасники Коліївщини, – Кирилівку, Моринці, Боровиків хутір, Будища, Майданівку, Гупалівщину, Лисянку, Воронівку, Лебедин, Вербівку та ін.

Разом із сестрою відвідував він Лебединський монастир, на кладовищі якого поховано багато гайдамаків. Не раз по селах він чув кобзарів і лірників з їх багатющим репертуаром історичних пісень і дум. Образи цих носіїв історичних національних традицій українського народу Шевченко пізніше відтворив у своїх поезіях і рисунках. Саме тому перша збірка віршів поета отримала назву – "Кобзар".

За думкою Жура, Шевченко навідав своє село декілька разів: у червні 1843 р. проїздом, згодом знову поспішив у Кирилівку на хрестини 20 вересня 1843 р. Про це є свідчення з метричної книги Кирилівської церкви від 20 вересня 1843 р. Записано: "Санкт-Петербурзької Академії мистецтв вільний художник Тарасій Григорієв Шевченко" був хрещеним батьком сина Трохима, котрий народився в його рідного брата Йосипа і дружини його Мотрони [Шевченко, 1975, с. 71]. Утретє Шевченко навідав батьківщину 1844 р., про що у своїх спогадах зазначив Варфоломій Шевченко.

Моринці – це одне село, пов'язане з дитинством Шевченка. За переказами, назву свою отримало від великого мору, смертельної хвороби, котра винищила селян. У Л. Похилевича про Моринці зазначено: "Розташоване воно на пагорбі на великому шляху від Шендерівки на Звенигородку. 1730 р. належало кня-

гині Яблунівській, хоронжій коронній, і нараховувало 50 дворів. Жителів жіночої і чоловічої статі було 2284 особи.

У лісі, котрий належить до Моринців, є старовинний вал, порослий віковими деревами. Висота його 4 сажени, тягнеться він зі сходу на захід на 6 верст.

Церква Богословська, дерев'яна, 4 класу. Побудована 1784 р. на місці більш давньої, котра, за свідченнями попередніх переписів 1741 і 1746 р., датувалася 1726 р.

Священником при ній був Самсон Базилевич, висвячений у Переяславі 1825 р. Церкві належить 49 десятин землі. Село Моринці мало спільний церковний приход із с. Ситниками" [Похилевич, 1864, с. 389].

Т. Шевченко справедливо вважається співцем жіночої долі й захисником усіх ображених і знедолених. Багато несправедливості і жорстокості у ставленні до кріпаків він бачив з дитинства. Його родичі залишили спогади, що будучи підлітком, він розпитував у найнятих у панській садибі або в попа дітей, чи повністю заплатили за виконану роботу, чи не образили їх, чи не били. Якщо дізнавався про такі кривди, то був до цих дітей особливо уважний, запрошував до спільних забав, намагався чимось розрадити.

У процесі роботи з архівами були віднайдені документи про судову справу селянки з села Кирилівки Звенигородського повіту [ДАКО, од. зб. 629]. Вона має назву "Опорожніи крестьянкою с. Кириловки помещика Энгельгардта Марфы Скоблицкою дитяти после нанесенных ей ударовъ въ лице". Розгляд справи у канцелярії Київського губернатора тривав протягом двох років: з 1854 до 1856 р.

Сталася справді жахлива історія, цілком у дусі описаних Шевченком людських трагедій. 19-річна вагітна першою дитиною жінка-кріпачка Марфа Скоблицька була побита економом, 26-річним дворянином Олександром Подгородецьким, за те, що, з причини поганого самопочуття, не вийшла відробляти поденне, в'язати снопи проса.

Розлучений економ послав по дівчину її подругу. Дівчата прийшли до будинку економії. Побиття сталося в будинку на сходах, на очах у численних свідків, які навіть намагалися

словесно захистити Скоблицьку. Оскаженілий Підгородецький двічі вдарив Марфу в обличчя, а крім того штовхнув зі сходів межі плечі: "ударилъ въ одинъ раз обеими руками по лицу, вытолкнулъ вмѣстѣ на дворъ, причем ударилъ рукой по плечамъ разовъ два". Це засвідчили очевидці "писарь селянин Андрей Бондаренко и атаман крестьянин Кузьма Гавриленко". Після того Марфа відчула "в животѣ боль" и "как будто что-то осунулось внизъ". У такому стані молодиця виконувала повинність два дні.

Вагітна Марфа була послана носити мішки з піском(!) і цеглу на "господской повинности при перестраеваемомъ экономическомъ домѣ" [ДАКО, с. 2]. Далі дізнаємось, що вона мала з виданою їй коровою відправитись у Моринці до родичів "растояніем 8 верстъ".

Через три дні в неї почалися передчасні пологи і вона народила "дитя мужскаго полу неживше, невременно". Почалися в неї "боли сильные".

Так би і залишилася нещасна жінка наодинці зі своєю бідною, якби не розумна і смілива свекруха останньої. Ця жінка повезла невістку в Вільшану до пана і написала скаргу в поліцію. Мало того, зберегла тільце немовляти у холодній. Феміда зреагувала тим, що злочинець був заарештований і завезений у Звенигородку "під надзор".

Судова війна тривала більш як два роки. На боці потерпілої свідчили присутні при інциденті селяни.

Проте на боці підсудного виступили надзвичайно хитрі й дотепні адвокати. Певно, переважній більшості відомі гористі схили рідного села Тараса Шевченка. Адвокати з лійкою виміряли глибину ярів, щоб довести, що дівчина носила воду через містки здалеку, перенапружувалася і сама винна у передчасних пологах: "1/2 версты до колодязя и две канавы до 1 м под косогор".

Безумовно, селянки не домоглися справедливого суду. Спочатку Подгородецькому заборонили займати посади "сопряженные съ вліяніемъ на крестьянъ". Потім він був фактично виправданий, хоча справа набула розголосу, бо розглядалася особисто Київським губернатором.

Про те, що знущання над кріпачками не були поодинокими, свідчить ще одна кримінальна справа, на яку посилається П. Жур. Це "Справа про народження мертвої дитини селянкою с. Кирилівки Уляною Шкворневою після побоїв, завданим їй економом Філіпченком і десяцьким Сокиркою за невихід на панщину" [ЦДАК, спр. 5345].

Іноді знущання набували такої нелюдської жорстокості, що селяни не витримували і вбивали своїх кривдників. П. Жур нарахував 70 випадків забиття селянами своїх панків.

Тож робимо висновок, що дитячі спогади і переживання залишають глибокий слід у житті кожної людини. Краєвиди рідної Кирилівки й Моринців, спілкування з рідними й односельцями, щасливі моменти й гіркі сльози назавжди закарбувалися в пам'яті та знайшли вираження у поетичних, прозових і художніх творах Тараса Шевченка. Правдиве підтвердження важкої долі закріпачених селян знаходимо у численних історичних документах, котрі потребують подальшого уважного вивчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- ДАКО. – Ф. 11. – Оп. 3. – Спр. 4; ДАКО. – Ф. 11. – Оп. 1. – Од. зб. 629.
Жур П. Літо перше: З хроніки життя і творчості Тараса Шевченка / П. Жур. – К., 1979. – 277с.
Жур П. Труді і дні Кобзаря: Літопис життя і творчості Т. Г. Шевченка / П. Жур. – К., 2003. – 520 с.
Історія міст і сіл УРСР. Черкаська обл. – К., 1972. – 788 с.
Листочки до вінка на могилу Шевченка в ХХІХ роковини його смерті. – Львів, 1890. – С. 23–56.
Похилевич Л. Сказання про населені місцевості Київської губернії / Л. Похилевич. – К., 1864. – 763 с.
Талько-Гринцевич Ю. Д. Поездка в Кирилівку (заметки к биографии Т. Шевченко) / Ю. Д. Талько-Гринцевич // Киев. Старина. – 1889. – № 9. – С. 758–763.
Т. Г. Шевченко. Документи та матеріали до біографії (1814–1861). – К., 1975. – 432 с.
Т. Г. Шевченко. Біографія. – К., 1984. – 557с.
ЦДАК. – Ф. 422. – Оп. 1. – Спр. 5345.

REFERENCES

Derzhavniy arhiv Kyivskoi oblasti [State archive of Kyiv region], Fund 11, Description 3, Ref. 4 (in Russian).

Derzhavniy arhiv Kyivskoi oblasti [State archive of Kyiv region], Fund 11, Description 1, Unit Sat. 629. (in Russian).

Jur P. Lito pershe: z hroniki zhittya i tvorchosti Tarasa Shevchenko [Summer first: From the chronicle of Taras Shevchenko's life and work]. Kyiv, 1979, 277 p. (in Ukrainian).

Jur P. Trudi i dni Kobzarya: litopys zhittya I tvorchosti T.G. Shevchenko [Kobzar's Work's and Days: Chronicle of T.G. Shevchenko's Life and Works]. Kyiv, 2003, 520 p. (in Ukrainian).

Istoriya mist i sil USSR. Cherkas'ka oblast' [History of cities and villages of the USSR. Cherkasy region]. Kyiv, 1972, 788p. (in Ukrainian).

Listochki do vinka na mogily Shevchenka v XXIX rokovini yogo smerti [Leaflets to the wreath on the grave of Shevchenko in the XXIX anniversary of his death]. Lviv, 1890, p. 3–56 (in Ukrainian).

Pokhilevich L. Skazannya pro naseleni miscevoli Kyivs'koi gubernii [Tales of the populated areas of the Kiev province]. Kyiv, 1864, 763 p. (in Russian).

Talko-Grintsevich Yu. D. Poezdka v Kirilovky (zametki k biografii T. Shevchenko) [A trip to Kirilovka (notes to T. Shevchenko's biography)]. *Kievskaya starina*, 1889, no. 9, p. 758 – 763. (in Russian).

Shevchenko T.G. Dokumenty ta materiali do biografii [Documents and materials for biography]. Kyiv, 1975, 432 p. (in Ukrainian).

Shevchenko T.G. Biografiya [Biography]. Kyiv, 1984, 557p. (in Ukrainian).

Central'niy Derzhavniy Istorichniy Archiv Kiyva [Kyiv Central State Historical Archives], Fund 422, Description 1, Case 5345. (in Russian).

Стаття надійшла до редакції 17.12.19

Ju. I. Sokoliuk, Junior Researcher
Shevchenko Institute of Literature
of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kiyv
lialka_red@ukr.net

ARCHIVAL DOCUMENTS ABOUT TARAS SHEVCHENKO HOMELAND

Article by Ju. Sokoliuk Archival Documents on the Birthplace of Taras Shevchenko aims to broaden the scientific understanding of locations that are important for the creative development of Taras Shevchenko. An extremely important aspect of the methodological work is the involvement of archival information in the channels of mass and scientific communication, the discussion at seminars and conferences, publication in specialized publications, etc. Archival documents of the 19th century reflect the features of real life of all segments of the population of Russian Empire.

In the given intelligence the author directed his efforts to applied research in the archives of Kyiv.

The relevance of the intelligence is that the documents are still unknown to the general public. Some archival cases relate to Mr. Paul Engelhardt's estates, whose serfs were the Boyko-Shevchenko families. Of particular interest are cases of abuse of serfs in the village of Kirilovka. This shows that the human tragedies described by Shevchenko have a true historical basis.

Summarizing the rich information material collected by renowned Shevchenko scholars, it should be noted that Shevchenko's childhood in a special way influenced the formation of the poet as an artist and as a person.

Modern science opens new pages every day.

An address to the original sources is an extraordinarily important aspect of modern Shevchenko's studies. More and more scientists are interested in this topic. Therefore, we conclude that the archival institutions of Ukraine are still an inexhaustible source for studying the historical realities of T. Shevchenko's life and their influence on the writer's work.

Keywords: Taras Shevchenko; metric book; Kirilivka; Morinty; L. Pohilevich; P.V. Engelhardt.

УДК: 37.013.41Шевченко

А. О. Ткаченко, д-р філол. наук, проф.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ
atain.48@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0002-5308-7934>,
студенти спеціальності
"Літературна творчість, українська мова і література"
teorialit2015@gmail.com

КІНОЕПОПЕЯ ПРО Т. ШЕВЧЕНКА В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Осміслено проблематику мультимедійного поширення інформації, зокрема художньої, що сприяє посиленню читачького інтересу та об'ємнішому осягненню творчості найвидатнішого письменника України із залученням документально-художнього серіалу "Тарас Шевченко. Заповіт".

Ключові слова: літературно-мистецька освіта, інтернет-ресурси, візуалізація, документально-художній серіал "Тарас Шевченко. Заповіт".

Нині як школярі, так і студенти не вельми охоче читають художні твори, і на те немає іншої ради, аніж інтенсивніше використовувати поряд із паперовими носіями аудіо- та відеодиски, флеш-накопичувачі, радіо- й телепередачі, інтернет-портали тощо.